

Lét- és önértelmezés a Biblia tükrében

tanulmánykötet

Budapest

2012

Szerkesztők:

Páli-Nagy Veronika

Pafkó Tamás

Nagy Márton Károly

Felelős szerkesztő:

Nagy Márton Károly

Borítóterv:

Sólyom Benjámin

ISBN 978-963-284-292-9

Kiadják a *Lét- és önértelmezés a Biblia tükrében* konferencia szervezői.

A konferenciát támogatta:

Európai és Magyar Reneszánsz Doktori Program – Centre des Hautes
Études de la Renaissance (ELTE)

Magyar Barokk Doktori Program (ELTE)

Vallástudományi Központ (ELTE)

A kötet megjelenését az ELTE EHÖK támogatta.

Megjelent az ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszéke által elindított
ARIANNA sorozat ötödik köteteként.

A sorozat felelős kiadója: Orlovsky Géza

Nyomdai munkák:

Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

“*Dicsőségbe öltözött*” – A görög katolikus identifikáció tükröződése a máriapócsi (nemzeti) kegyhely irodalmi ábrázolásaiban¹

Bitskey Istvánnak ajánlom hálás tisztelettel

A létértelmezés a Biblia tükrében kérdésköre sajátos hangsúlyt kaphat a görög katolikusoknál, ahol nemcsak a személyes vallásos gyakorlatot jelentette a liturgia² s a ráépülő helyi kultuszok,³ hanem közösségképző identifikációt is. Ez áll a pócsi könnyező Mária-képre is, amely kultusz-kikristályosító szerepet játszott mind a patriarchális és népies kultúrában, mind a nyugatias és római katolikus barokk birodalmi fővárosban, Bécsben.⁴

Pócs görög katolikus fátplomában a Mária-kép, amelyet a tizenhetedik század nyolcvanas éveiben festettek, több héten át könnyezett 1696-ban. Ezt az egrí római katolikus püspök vizsgálhatta ki. Majd a képet, mint amely csodákat implicált (így súlyos betegek gyógyulásait), I. Lipót császár Bécsbe vitette.⁵ Számos másolat készült, amelyek némelyike szintén

¹ Jelen munka a Wekerle Sándor Alapkezelő PR-DN-11 / 2012-15. számú pályázati támogatásával végzett kutatás részeredménye.

² A vallási szertartások hatását (receptió) felmutató nyugati lelkiséggel szemben a keleti „liturgikus gondolkodásban” a hívő nem csupán befogadó (recipiens), hanem állandóan a liturgia szellemében élve, azt aktív részeseként valósítja meg. FODOR György, *Lelekiségünk ökeresztény forrásai és patrisztikus hagyományai = A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912–1987.* szerk. TIMKÓ Imre, Nyíregyháza, 1987. 13–16. (A továbbiakban: *Jubileumi Ek.*) Tb. irod. uo. A keleti liturgikus szellemiség ugyanakkor a polgárosodást és az individuális nagykorúságot nem feltétlenül támogatja, nem segíti elő az emberi a fejlődést a nyugati lelkiismereti erkölcs, a személyes vallásosság, vagy a szubjektum felszabadulásának az érzékenysége irodalmában (romantika) megjelenő kiteljesedése felé.

³ CSERBÁK András, *A magyar görög katolikus népi vallásosság művelődéstörténeti háttere = „Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből,* szerk. TUSKÉS Gábor, Bp. 1986, 275–311. Dicséri a szerkesztőt, hogy Cserbák írását közvetlenül követi Bartha tanulmánya, amely tényszerű érvelésével, higgadt szemléletével és adatgazdagságával éppen ellentétes, a görög katolikus folklór gazdagságát és az etnikai identitástudat megőrzését bizonyító megállapításokra jut: BARTHA Elek, *A bizánci liturgia nyomai a néphagyományban.* = i. m., 312–327. Vö. PETRASEVICS Nikefor, *Ortodox és görög katolikus szokások kölcsönhatásai a Kárpát-medencében = Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl,* szerk. FEJŐS Zoltán, KÜLLŐS Imola, Bp., 1990 (Vallási Néprajz 4), 74–94.

⁴ A vonatkozó irodalmat hozza SZILÁRDFY Zoltán, *Adatok a máriapócsi kegykép kultuszához és irodalmához = Máriapócs 1696, Nyíregyháza 1996: Történelmi konferencia a máriapócsi Istenszülő-ikon első könyvezésének 300. évfordulójára,* szerk. [nincs feltüntetve] Nyíregyháza, 1996, 115–174. (A továbbiakban *Máriapócs, 1996.*)

⁵ MAGYAR András, *Az eredeti könnyező máriapócsi ikon története = Máriapócs 1996* (4. j.), 85–96.

csodatevő Mária-képpé vált.⁶ A máriapócsi kegyhely később kapott egy másik Mária-képet az osztrák udvartól, amely szintén könnyezett, és pedig 1715-ben, illetve 1906-ban.⁷ Bennünket most az első foglalkoztat. Ez egy bizánci Hodegetria-típusú (útmutató; hodos + ago) ikon.

Bizáncban a legbefolyásosabb kolostor, a Hodégon, a legenda szerint még Szent Lukács által készített Mária-képet őrzött.⁸ A Hodegetria rámutat a jobb kezével a kised Jézusra, akit a baljában tart, mivel a Fíúisten kijelentette, hogy „én vagyok az út, az igazság és az élet” (Jn 14:6). A gyermek uralkodói tartásával is jelzi, hogy bár formailag csecsemő, valójában a második isteni személy. Amely ikonok ettől eltérnek, azokat nem hívhatjuk Hodegetriának, hanem legtöbbször Theotokos-nak (Istenszülő), vagy másként nevezik.

A Hodegetrion-típusú máriapócsi kép sajátossága, hogy mind Mária, mind a gyermek Jézus gyöngysort visel; továbbá a gyermek nyakában kereszt, mint ékszer függ. Ezek eltérnek a bizánci Hodegetria-ikon mintájától, ezért az európai barokk vallásosság hatásaiként interpretálhatók. Van olyan feltevés is, hogy az ékszerek a kárpáti-típusú ikonokra jellemzők, mivel ebben a régióban a hívek szokása volt a templomi képeket valódi ékszerekkel feldíszíteni.⁹ Nem ezt a magyarázatot fogadjuk el. – Puskás Bernadett művészettörténetész bizonyítja, hogy létezik egy úgynevezett kárpáti stílusrégio. Ezt azonban festészeti formai jegyek alapján határozták meg. Krakkói lengyel kutatók szerint magyarországi, kelet-szlovákiai, kárpátaljai, valamint a kárpátontúli galíciai s a dél-lengyelországi területeket ölel fel.¹⁰ A máriapócsi könnyező kegykép ikonográfiáját adó tanulmányában Puskás a gyöngysorokról óvatosan nyilatkozik, azokat a feldíszítő népszokással nem hozza kapcsolatba. Azokon a képeken, amelyeket az önálló kárpáti festészeti stílusrégio létezésének bizonyítására tesz közzé, nem látunk ékszereket.¹¹ A felékszerezés, mint

⁶ SZILÁRDFY Zoltán, *Barokk szentképek Magyarországon*, Bp., 1984. SZTANKAY András, *A pócsi Szűzanya képeinek diadalútja Bécsben és Pest-Budán*, Máriapócsi Naptár, 1934, 69–71.

⁷ A második (1715) és a harmadik (1906) könnyezés levéltári adatolására: BELME László, *Az Istenszülő pócsi kegyképeinek csodatevő könnyezése*, Budapest, 1997, 170–173, 174–179.

⁸ Bisera V. PENTCHEVA, *Icons and Power: The Mother of God in Byzantium*. Pennsylvania, 2006. Hodégon-kolostorra: 5. fejt.

⁹ TERDIK Szilveszter, *Máriapócs Magyarország Nemzeti Szentélye*, h.n., [Máriapócs], 5. (Hitbuzgalmi füzet.)

¹⁰ PUSKÁS Bernadett, *A görög katolikus művészet kutatásának kérdései: a kárpáti régió fogalma körüli vita és tanulságai = Symbolae: A Nikolaus Nilles SJ halálának 100.évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, szerk. VÉGHSEŐ Tamás, Nyíregyháza, 2010 (Collectanea Athanasiana I. Studia, 3), 139–154., angolul *uo.* 121–138. Ikonokat nem közöl.

¹¹ PUSKÁS Bernadett, *A Pócsi Mária és a Kárpát-vidéki Istenszülő-kegyképek = Máriapócs 1996* (4. j.), 97–116. Az ékszerekről *uo.* 104., képek *uo.* 108–115. Vö. átfogóan Uő, *A görög katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon: Hagyomány és megújulás*. Nyíregyháza, 2008.

népszokás, inkább a szobrok tekintetében adatolt; a kérdés további kutatást igényel.

Tehát a pócsi képen festett ékszerekben a nyugati, barokk művészet hatását látjuk. Egy vándorfestő, aki a pócsi pap öccse volt, megpihent a bátyjánál, a görög katolikus parókhusnál, és ekkor egy falubeli ember fogadalomból megrendelte tőle a képet. Az már a Tartally-regény szüzséjének része, hogy az Itáliából hazatért festő kiválóan képezte magát a reneszánsz olasz mesterek alkotásait szemlélve s utánozva, majd portréfestéssel kereste kenyerét. Később az általa festett kép hatására kolostorba megy, majd a történet végén a Szentföldre induló zarándokként látjuk viszont. Ez pregnánsan szimbolizálja a görög katolikus identitástudatot: a nyugati festőművészet és a világiás kultúra helyett az egyszerű vidéki fatemplom visz közelebb Istenhez.

A huszadik század közepén tanítónőként működő Tartally Ilona¹² két kötetes történelmi regényben dolgozta fel a Máriapócon könnyező képekhez kapcsolódó kulturális hagyományt.¹³ A *colour locale* megrajzolásakor támaszkodott levéltári forrásokra is, amelyek a görög katolikus küzdelmeket dokumentálták az önálló püspökség és a gazdasági-társadalmi emancipáció érdekében.¹⁴ Ennek a kisebbségi érzésnek a vélt alapjait a történelmi kutatások mára meghaladták, ám ennek a kulturális régióknak a lét-értelmezését ez az egyháztörténeti hagyomány határozta meg.¹⁵

¹² Személyét és életútját adatolja INÁNTSY PAP Ferencné, *Hodinka Antal ruszin kutatásának „hősei” az író, Tartally Ilona szemével = Hodinka Antal Emlékkönyv*, szerk. UDVARI István, Nyíregyháza, 1993. Az irodalmi elemzés hiányára vonatkozó korábbi kritikusi véleményünket fenntartjuk, vö. FÖLDVÁRI Sándor, *Hodinka Antal életműve = Baranya: Történelmi Közlemények*, Pécs, 7–8 (1994–95) 107–112. amely részletes recenziót a *Hodinka Emlk-ről*, tanulmányként hivatkozva T. MÉREY Klára, *Baranya megye évszázadai (1000–1918)*, Baranya: Tört. Közl., 9–10 (1996–97), 126.

¹³ TARTALLY Ilona, *Ékes virágszál: a máriapócsi kegykép története*. Bp., Ecclesia, 1980². (Első kiad. Bp., 1946.) Uő., *Dicsőségbe öltözött... Az Ékes virágszál folytatása: A máriapócsi kegykép második könnyezésének története*. Nyíregyháza, 1991².

¹⁴ Eduard WINTER, *Die Kämpfe der Ukrainer Oberungarns um eine nationale Hierarchie im Theresianer Zeitalter*, Kyrios, 1939–40, 129–141. ZSÁTKOVICS Kálmán [György], *Az egri befolyás és az ellene vívott harcz a munkácsi görög szertartású egyházmegye történelmében*, Századok, 15 (1884), 680–696, 766–786, 839–877.

¹⁵ A tradicionális gör. kat. nézőpontra: BUDA Péter, *Az egri egyházmegye és a pócsi csoda = Máriapócs*, 1996. (4. j.) 118–122. A korszerűbb szemléletre: UDVARI István, *Blaszovszky Gábor, Olsavszky Mihály Manuel, Bradács János püspökök és koruk*. Nyíregyháza²⁰⁰⁵. FÖLDVÁRI Sándor, *A Felvilágosodás fordulatának recepciója a kárpátjai kultúrában (Lutskay Mihály és nemzedéke) = Folytonosság vagy fordulat? A Felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései*, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, 1996 (Csokonai Kvt. 8), 230–239.

A görög katolikus egyház a Magyar Királyság legelmaradottabb területein jött létre.¹⁶ Ennek a régióknak a kulturális és társadalmi felemelkedését jelentette az egyházi unió,¹⁷ noha kulturális interferenciákkal, identitásválságokkal járt ez a folyamat.¹⁸ Ami az etnikumot illeti, a kárpátaljai ruszin parasztok az Alföldre jártak idénymunkára, többségük értett magyarul.¹⁹

A kulturális elmaradottság semmiképp sem jelenthet kelet-európaiságot.²⁰ Jóllehet a barokk vallásosságot főleg a nyugat-európai kultúrkörben szokás vizsgálni, római katolikus egyházi talajon. Ám Kelet-Európa nemcsak mint a recepció területe jöhet szóba.

Ne feledjük, hogy a lengyel-litván állam tizenhétedik század végi felosztásáig a mai Ukrajna s Fehéroroszország a Lengyel Korona területe volt.²¹ Ennélfogva mind politikailag, mind kulturálisan is nyitott a nyugat-európai hatásokra, amelyeket a virágzó lengyel barokk jól közvetített. Mint ahogyan már a reneszánsz idején is, a lengyelül folyékonyan beszélő Balassi Bálint köszönhet egyet-mást a lengyel irodalomnak.²² Annál inkább a mai ukrainai területek.²³

Jellemző példaként kiemeljük, hogy a nyomdák a fehérorosz és ukrán területeken világi társulatok tulajdonában voltak, amelyek az egyházi liturgikus könyveket is a piacorientált könyvkiadás elvei szerint adták ki. Ezek a Confraternitások, azaz Testvérületek, a civil társadalom jelenlétét segítették

¹⁶ Paul R[obert] MAGOCSI, *An Historiographical Guide To Subcarpathian Rus'*, Cambridge, Harvard Ukrainian Research Institute, 1974. (Harvard Univ. Offprint Series 1.)

¹⁷ PERÉNYI József, *A kárpátaljai ukránok egyházi uniójának kezdete a XVII. század közepén*. MTA Nyelv- és Irodalomtud. Oszt. Közl. 12 (1958)/1–4, 179–198. Bár ideológiai elkötelezettsége mára elavult, kiemeljük (forrásfeltárásain túl: az OL Rákóczi–Aspremont levéltárának addig ismeretlen adatai), hogy az uniót nem tartja nemzetiségellenesnek. Értékelése viszont egyoldalú az unió gazdasági motívumainak kizárólagosságát illetően.

¹⁸ PIRIGYI István, *Az ungvári unió*, *Vigilia*, 61 (1996)/6, 402–406.

¹⁹ UDVARI István, *Ruszinok a XVIII. században: Tört. és művtört. tanulmányok*. Nyíregyháza, 1992., 1994². MAGOCSI, Paul Robert, *The Language Question Among The Subcarpathian Rusyns*. Fairview, 1987.

²⁰ FÖLDVÁRI Sándor: *Európa kultúrkörei és az algebrai struktúrák izomorfizmusa*. MFilSzle, 37, 1993/3–4, 397–402.

²¹ MAGOCSI, Paul Robert, *Historical Atlas of East Central Europe*. Seattle, London, University of Washington Press, 1993, 58–61.

²² A Balassi-filológiát áttekinti BITSKEY István, „Az magyar nyelvnek dicsősége.” (*Balassi-értelmezések, 1899–1994*) = B. I., *Eszmék, művek, hagyományok: Tanulmányok a magyar reneszánsz és barokk irodalomról*, Debrecen, 1996. (Csokonai Kvt., 7), 68–84, jegyz. 305–307.

²³ Jaroslav ISAJEVYCH, *Early Modern Belarus, Russia, and Ukraine: Culture and Cultural Relations*, *Journal of Ukrainian Studies*, 17 (1992)/ 1–2, 17–28.

elő már a tizenhetedik században.²⁴ – Ezzel szemben a cári birodalomban csak egyetlen – bár gigantikus méretű – nyomda működött Moszkvában, az uralkodó központosított, bürokratikus irányításával. Ez a kulturális innovációkra sem fogékony, sem alkalmas nem volt. A kötött szerkezetű bizánci liturgikus könyvek tartalmába természetesen nem szólhattak bele még a lengyel fennhatóság alatt működő ukrán nyomdák világi társulatokból álló tulajdonosai sem – azonban a díszítések, az illusztrációk, és főleg a bevezetesként vagy utószóként csatolt kommentárok európai hatást mutattak.²⁵ A liturgiát kommentáló szövegek a barokk prédikációs irodalom szerves részei nyugaton is.²⁶

Ezeket az ukrainai s fehér orosz, korukban modern nyomdatermékeket vásárolták a Habsburg Birodalom bizánci rítusú szláv egyházközségei, tehát mind az ortodox szerbek,²⁷ mind az unitus ruszinok.²⁸ Így jutott el a fehér orosz kultúrcentrum, Suprasl' legelső kiadványa, a vilna-suprasl'i Liturgikon²⁹ is Magyarországra.³⁰ Tulajdonosa Habina Lukács volt, akit Egerben azért fogadott be Eszterházy Károly püspök, hogy az ott tanuló kárpátaljai görög katolikus alumnusokat a bizánci rítusra s az egyházi szláv liturgikus nyelvre oktassa.³¹ Possessori bejegyzését a címlapon láthatjuk.³²

²⁴ Iaroslav ISAJEVYCH, *The Publishing Activities of the Confraternities = Uő., Voluntary Brotherhood: Confraternities of Laymen in Early Modern Ukraine*, Edmonton – Toronto, 2006, 200–236.

²⁵ Iaroslav ISAJEVYCH, *Books and Book Printing in Ukraine in the Sixteenth and the First Half of the Seventeenth Centuries.* = Uő., *Ukraine, Old and New: People, Religion, Culture.* Lviv, 1996. 214–239.

²⁶ TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Az egyházi irodalom műfajai a XVII-XVIII. században.* Bp., 2002. (Irodalomtört. Füz. 151.)

²⁷ Az ortodox szerbekre: FÖLDVÁRI Sándor, *A Magyar Királyság szláv etikumú ortodox parókiáinak liturgikus-könyv importja, mint a keleti s nyugati kereszténység koraiújkori kapcsolatainak tükrözője = Magyarország és a Balkán vallási és társadalmi kapcsolatai: Tan-ok Ohridi Szent Naum halálának 1100 évf. eml., szerk. DONCSEV Toso, H. TÓTH Imre, MENYHÁRT Krisztina,* Bp., 2011. 207–218.

²⁸ Az unitus ruszinokra: FÖLDVÁRI Sándor, *Cirill liturgikus könyvek provenienciális kérdései: Hodinka koncepciója az újabb kutatások tükrében,* Könyv és Könyvtár, 22–23 (2000–2001), 193–209.

²⁹ Maria CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK, *Oficyna supraska 1695–1803,* Warszawa, 1993. Alodia KAWECKA-GRYCZOWA, *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku, 5, Wielkie Księstwo Litewskie,* Warszawa, 1959, 233–237. Юрий Андреевич ЛАБЫНЦЕВ, *Кирилловские издания супрасльской типографии,* Москва, 1978, 12.

³⁰ Шандор ФЭЛЬДВАРИ, *Супрасль как белорусский центр культуры и экземпляр в Венгрии первой книги супрасльской типографии = Материалы конференции 19 красавика 1996 года.* szerk. Микалай АЛЯХНОВИЧ, Андраш ЗОЛТАН, Bp., 1996, (Hungaro–Alboruthenica, 1), 15–16.

³¹ Összefoglalóan: FÖLDVÁRI Sándor: *Habina Lukács egri szláv könyvhagyatékáról.* MKsz, 112 (1996), 385–391. Korábbi szakirodalomból vő. Uő., *Adatok Habina Lukács egri könyvtáráról.*

Az egyházi unió Kárpátalján és Kelet-Magyarországon 1646-tól kezdődött, amikor hatvanhárom ortodox pap Ungváron letette a katolikus hitvallást Jakusich György egri püspök kezébe.³³ Csaknem másfél évszázados huzavona következett a római rítusú klérussal, amíg 1771-ben a pápa felállította az önálló munkácsi görög katolikus egyházmegyét.³⁴ Addig az Ungváron székelő görög katolikus püspök apostoli vikárius volt, azaz a Szentszék által kinevezett helytartó, de nem önálló megyéspüspök. Az egri püspökök a saját alárendeltjüknek, rítus-püspöknek tekintették a pápa vikáriusát. Ez a vitás helyzet jelenik meg a máriapócsi könnyező kegyképről szóló Tartally-regényekben is.

Az egyházi unió megteremtette annak a lehetőségét, hogy a görög katolikus papnövendékek a nyugati kultúra fellegvéraiban nyerhessenek teológiai képzést.³⁵ Európai színvonalú oktatásban részesültek Nagyszombatban,³⁶ Egerben,³⁷ sőt Bécsben is.³⁸ – Egerben 1754-től tanultak görög katolikus alumnusok, amikor Barkóczy püspök széleskörű oktatási reformokat vezetett be.³⁹

Debreceni Szlavisztikai Füzetek, VI. Debrecen, 1996. 51–55., Uő., *Habina Lukács, a görög katolikusok egri tanára*, Hevesi Napló, 2 (1992)/3, 23–24. (Hozzászólásként elhangzott: „Az egyház és a barokk kor Egerben” c. konferencián, Eger, 1992. július 18-án.)

³² FÖLDVÁRI Sándor, OJTOZI Eszter, *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár cirill és glagolita nyomtatványai*, Debrecen, 1992, Katalógus 4. tétel.

³³ Michael LACKO, *Unio Užhorodiensis Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*, Romae, 1955., Uo., 1965². Uő.: *Die Užhoroder Union*, Ostkirchliche Studien, 8 (1959)/1, 3–30. Uő., *The Union of Užhorod*. Slovak Studies, 6 (1960) (Historica 4), 7–190.

³⁴ Athanasius PEKAR, *De erectione canonica eparchiae Mukacoviensis anno 1771*, Romae, 1956.

³⁵ HODINKA Antal, *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Bp, 1909. „A papnevelés és a lelkészkedő papság szellemi állapotának története.” uo., 759–772.

³⁶ Joseph MAURER, *Kardinal Leopold Graf Kollonich, Primas von Ungarn*, Innsbruck, 1887. 265–266., 369–380. HODINKA Antal, *Papnövendékeink Nagyszombatban 1722-től 1760-ig*. Зоря-*Hajnal*, 1. 1941. 2. 21skk.

³⁷ FÖLDVÁRI Sándor: *Eger szerepe a ruszin papképzésben = Tanulmányok az ukrán és ruszin filológia köréből*, szerk. ÚDVARI István, Nyíregyháza, 1997 (Studia Ucrainica et Rusinica Nyíregyháziensia, 5), 203–212.

³⁸ FÖLDVÁRI Sándor, *A Bécsi Sancta Barbara liturgikus könyvjegyzékeinek magyar művelődéstörténeti vonatkozásai*, Szabolcs-szatmár-beregi szle, 42 (2007)/2, 193–202. Uő., *Bécs szerepe a ruszin nemzeti értelmiség kialakulásában a felvilágosodás korában = A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (esélyek, lehetőségek, kihívások)*, szerk. ANDO György, EPERJESSY Ernő, GRIN Igor, KRUPA András, Békéscsaba–Bp., 2003, 393–400.

³⁹ Barkóczy nagyszabású oktatási reformjának a papnevelést illető vonatkozásai: BÓHM János, *Az egri egyetemes papnevelő, 1784–1786. I. közl.* Egri Egyházmegyei Közlöny (alább EEK), 31 (1899)/9 (május 1), 69–71.; II. közl. EEK, 31 (1899)/10 (május 16), 75–80.; III. közl. EEK, 31 (1899)/11 (június 1), 83–87. IV. közl. EEK, 31 (1899)/12 (június 16), 91–95.

Az elmaradottabb kárpátaljai területekről érkező papnövéndékeket az a barokk Eger fogadta, ahol az épületeket itáliai színvonalon dolgozó mesterek építették,⁴⁰ és élénk irodalmi élet folyt.⁴¹ Ebből a legismertebb név Orczy Lőrincé, akinek életművében meghatározó volt Barkóczy püspök szerepe, amint erről maga vall a *Szalai Gróf Barkóczy Ferenc esztergomi érsek úrnak c. költeményében*.⁴² Barkóczy utóda, Eszterházy Károly pedig hatalmas könyvtárat alapít, egyetemi célokra.⁴³

A közismert barokk könyvtárterem térhatású mennyezetfreskója a tridentin zsinatot ábrázolja, s egyik sarkában a villám a tiltott könyvekbe csap.⁴⁴ A papképzés reformja, a püspökök által kötelezően végzendő *canonica visitatio* és a papság műveltségbeli színvonalának emelése – a tridentin zsinat előírásai s a katolikus megújulás hatásainak eredményei.⁴⁵ A tridentin szellemből adódóan széleskörű műveltség és mindenre kiterjedő könyvgyűjtés jellemezte Eszterházy Károly püspököt.⁴⁶ Sőt, már a püspöki könyvtáralapítás előtt is, az egri kanonokok magán-könyvgyűjteményeiben megtalálhatjuk a kor modern eszméiről hordozó műveket, így a janzenista szerzőket is, amint megállapította Bitskey István több munkájában.⁴⁷

Az Eszterházy-féle könyvgyűjtésben, sőt már azt megelőzően, az egri kanonokok tizennyolcadik századi magánkönyvtáraiban, a bizánci rítusú,

⁴⁰ VOIT Pál, *Eger város műemlékei = Heves megye műemlékei II*, szerk. DERCSÉNYI Dezső, VOIT Pál, Bp., 1972, 185–601.

⁴¹ BITSKEY István, *Püspökök, írók, könyvtárak: Egri főpapok irodalmi mecénáiról a barokk korban*. Eger, 1997. (Studia Agriensia, 16.)

⁴² BITSKEY István, *Barkóczy Ferenc, az irodalmi mecénás = Irodalom és felvilágosodás*, szerk. SZAUDER József — TARNAI Andor, Bp., 1974, 333–365. LÓKÖS István, *Eger és a felvilágosodás*, It, 18 (1986)/2, 409–423. PÉTER SÁRKÓZY, *La culture italienne en Hongrie durant le XVIIIe siècle = Klaniczay-émlékkönyv*, szerk. JANKOVICS József, Bp., 1994, 338–409.

⁴³ A könyvtárra vonatkozólag a mai napig legbővebb szakbibliográfiát adja: *Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993: Emlékkönyv*, szerk. ANTALÓCZI Lajos, Eger, 1993, 335–342. Témánk szempontjából kiemeljük: BITSKEY István, *Római hatások a magyarországi barokk kori főpapi könyvgyűjtésben* uo. 83–92. BOSÁK Nándor, *Teológiai oktatás Egerben a XVIII. században*, uo., 159–164.

⁴⁴ DERCSÉNYI Dezső, VOIT Pál, *i. m.* (42. j.)

⁴⁵ A tridentin zsinat művelődéstörténeti recepciójára BITSKEY István, *Katolikus megújulás és barokk műveltség = B. I., Esmék, művek...*, *i. m.* (24. j.), 1996, 117–133, *irod. uo.*, 310–313.

⁴⁶ BITSKEY István: *Eszterházy Károly római tanulmányai és az egri barokk = Eszterházy Károly emlékezete*, szerk. NAGY József, Eger, 1993 (Acta Acad. Paed. Agriensis, Nova Series, különszám), 43–54.

⁴⁷ BITSKEY István, *Androvics Miklós egri kanonok könyvtára 1777-ben*. MKsz, 90 (1974)/3–4, 325–332. Uő., *Janzenizmus és ortodoxia: Az egri püspöki könyvtár anyaga a felvilágosodás korában*, MKsz, 98 (1982)/1, 60–67. Uő., *Giansenismo ed ortodossia: Il materiale italiano della biblioteca vescovile di Eger nell'epoca dell'Illuminismo = Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo*, szerk. Béla KÖPECZI, Péter SÁRKÓZI, Bp., 1982, 225–234.

egyházi szláv nyelvű liturgikus könyvek is kellő számban voltak meg. Ezt a possessori bejegyzések,⁴⁸ illetve korabeli könyvtári állomány-jegyzékek, valamint az Érseki Levéltárban őrzött hagyatéki leltárak és a könyvgyűjtés érdekében végzett püspöki levelezés átvizsgálásának eredményeként állapítottuk meg. Jellemző példa, hogy Eszterházy Károly 1768. december 22-én írt Galíciába, a lemergi görög katolikus érseknek (ma Lvov), és kérte, küldjön egyházi szláv nyelvű liturgikus könyveket az egri bizánci rítusú papképzés segítésére.⁴⁹ – Tehát a görög katolikus papnövendékek nemcsak európai műveltséget szerezhettek Egerben, de saját liturgiájukra, s hagyományaikra is oktatták őket. – Ráadásul nemcsak a papi szemináriumban, hanem az egri világi oktatási intézményekben is tanultak olyan görög katolikus diákok, akik azután a teológiai képzést máshol nyerték el, és papok lettek.⁵⁰ Az Egerben tanult görög katolikusok hazatérve mindannyian a magasabb egyházi méltóságokat töltötték be,⁵¹ mint a költő Pásztélyi János kanonok.⁵² Az Egerben elsajátított európai barokk műveltség a görög katolikus ruszinoknak saját értelmiségi réteget nevelt, az önálló társadalmi elit megszületéséhez járult hozzá.⁵³ – A Tartally-regényekben bemutatott sztereotípiák tehát nem történelmi, hanem pszichikai jelenség: a magasabb kultúrához jutók lenézik azt a forrást, ahonnan a műveltséget kapják, a saját kisebbségi érzéseiket kompenzálандó.⁵⁴

Térjünk vissza a Bécsbe vitetett könnyező képhez. Bár ott is önálló kultusza fejlődött ki, teljesen eltérő értelmezést kapott. A könnyezést a töröktől való felszabadulás előhírnökeként, a zentai csata (1697. szept. 11.)

⁴⁸ A fontosabb possessori marginála-szövegeket közöltük: FÖLDVÁRI Sándor, *Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet = Hodinka Antal Emlékkönyv* szerk. UDVARI István, Nyíregyháza, 1993. 295–303.

⁴⁹ A kért könyvekért cserében egri vörös bort ajánlott: *Protocollum Consistorii Agriensis 1768–69*, 550–551. Egri Főegyházmegeyei Levéltár, Archivum Vetus.

⁵⁰ FÖLDVÁRI Sándor, *Az Egri Ciszterci Gimnázium szerepe Kárpátalja szellemi életében a 18. században = A Ciszterci Rend Magyarországon és Közép-Európában*, szerk. GUTTMANN Barnabás, Piliscsaba, 2009 (Rendtörténeti Konferenciák 5), 344–354.

⁵¹ ZSÁTKOVICS [Kálmán] György, *Munkácsyegyházmegeyei ifjak az egri papnöveldében*, Görög Kat. Szle, 1910, október 23, 319–320.

⁵² Олена РУДЛОВЧАК, *Поети Закарпаття: Антологія закарпатоукраїнської поезії*. Пряшів [Presov: Eperjes], 1965. Pasztelij versei *uo.*, 124–25.

⁵³ FÖLDVÁRI Sándor, *Eger szerepe a kárpátaljai ruszin, görög katolikus kultúrában = Magyarok Kelet és Nyugat metszsvonalán*, szerk. BEKE Margit, BÁRDOS István, Esztergom, 1994, 297–308. Nézeteit a nemzetközi szakma is elfogadta; munkáit a kérdés kurrens szakirodalmaként hivatkozzák referenz művek, mint Paul R[obert] MAGOCSI, Ivan POP, *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Toronto, 2002, 111.

⁵⁴ FÖLDVÁRI Sándor, *Felvilágosodás és nemzeti megújulás a kárpátaljai ruszin kultúrában*, MFiSzle, 40 (1996)/1–3, 53–80.

győzelmének előidézőjeként fogták fel. A Bécsbe hoztalt a Mária-kép hazaérkezésének értelmezték. Azért sírt korábban, mert rossz helyen volt. – Ezzel szemben a magyarországi kultusz értelmezésében a könnyezés éppen az osztrákoktól „elnyomott” magyar nép sanyarú sorsán kesergő Mária szeretetének a jele volt a kuruc harcok előestéjén. Bécsben a kép kultuszának dokumentuma az *Abgetrocknete Thränen* c. kiadvány („Felszáritott Könnyek”), amely emblémákból és a belőlük kifejtett lelkigyakorlatos elmélkedésekből áll. Ezt alaposan feldolgozta Knapp Éva.⁵⁵ A képet ma Bécsben a Stephanskirche jobboldali oldalkápolnájában láthatjuk.⁵⁶

Az embléma a barokk vallásosságra jellemző; kép és rövid szöveg egysége, amely a szemlélőt-olvasót a megfelelő meditációra inspirálja.⁵⁷ Az *Abgetrocknete Thränen* emblémáihoz írt elmélkedések elvileg a könnyező Mária-kép által inspirált gondolatok, a gyakorlatban az egyéni lelkigyakorlatos meditációt segítő olvasmányok. A könnyező csodatévő kép így vált a személyes vallásosság eszközzé, mely már a késői barokkra jellemző. A máriapócsi könnyezés ugyanakkor kollektív identitásképző szerepet játszott a máriapócsi búcsújáró hely kiépülésével.

A korabeli protestáns literátorok is az embléma-műfaj szerkezetéhez hasonlóan használtak ókori pogány jelképeket. Ráday Pál, aki II. Rákóczi Ferenc titkáraként a *Recrudescunt* szerzője (melyben egyébként a pócsi kép elvitelét is a nemzet sérelmei közt panaszolja fel a protestáns fejedelem protestáns titkára), Pécelen épít udvarházat és mai is működő református templomot, amit fia, Ráday Gedeon bővít kastéllá. Dísztermének freskóin a pogány görög mitológiai képek úgy szolgálják a moralizálást, ahogyan a katolikusoknál az emblémák. A képekhez tartozó mottó-feliratok Ráday saját művei, amelyekhez magyarázatokat is írt.⁵⁸

A barokk vallásosság összefoglalásaként kiemeljük a búcsújárást és ennek sajátos formáit.⁵⁹ Jellemző a könnyező képek ekkor elterjedő kultusza, szemben a középkor ereklye-tiszteletével.⁶⁰ Kolozsváron 1699-ben könnyezik

⁵⁵ KNAPP Éva, „*Abgetrocknete Thränen*”: A pócsi Mária-ikon bécsi kultuszának elemei 1698-ban = *Máriapócs* 1996 (4. j.), 61–78.

⁵⁶ CSER-PALKOVITS István, *A bécsi Szent István dóm és magyar emlékei*, Bécs, 1984.

⁵⁷ KNAPP Éva, *Irodalmi emblematika Magyarországon a XVI–XVIII. században*, Bp., 2003. (Historia Litteraria 14.)

⁵⁸ „A péczeli palotában festett képeknek rendi, és azoknak, egymástól való függések.” *Gróf Ráday Gedeon összes munkái*, Összegyűjt. bev. VÁCZY János, Bp. 1892. 55–56 „Ezen képek amaz híres Pikárt réz metszéseiből vagynak kölcsönözve... A verseket a mi illeti, azok a magaméi.” *uo.*, 56.

⁵⁹ BARNA Gábor, *Búcsújárás a XVII század végi Magyarországon = Máriapócs* 1996 (4. j.), 49–60. TÜSKÉS Gábor, *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon*, Bp., 1993.

⁶⁰ BARNA Gábor, *A könnyező Mária-képek kegyhelyei Magyarországon a XVII–XVIII. században*, Vigilia, 53 (1988), 347–352.

hangsúlyt a római katolikus egyházban, ám attól kezdve egyre nagyobb erővel.⁶⁶

A globalizálódó világban a ruszin, később a magyar görög katolikusságnak legfőbb kulturális vonatkoztatási pontja, Máriapócs a nemzetközi zarándoklatok vérkeringésébe kapcsolódott, és a Mária-út részévé vált. Ezzel a Máriazelltől Csíksomlyóig vezető zarándokúttal a világegyház nemcsak erősíti, hanem globalizálja is a hagyományos lokális identitást reprezentáló kegyhelyeket.⁶⁷ Az identifikáció, a keresztény kulturális keretekben realizálható létértelmezés viszont nehezen képzelhető el a kulturális tradíciók hangsúlyozása nélkül, ami a vallásnak mindig alapvető funkciója volt. Reméljük, hogy az is marad.

*A jelen tanulmány a Wekerle Sándor Alapkezelő
PR-DN-11 / 2012-15. számú pályázati támogatásával végzett kutatás
részeredménye.*

⁶⁶ Walter KASPER, *A Zsinat határozottan kötelezővé teszi az ökumenét, mint a lélek művét = Az ökumenikus és a vallásközi párbeszéd útjai: Hivatalos egyházi megnyilatkozások*, szerk. NAGYPÁL Szabolcs, Pannonhalma–Bp., 2009, 59–70.

⁶⁷ A rendkívül bő szakirodalomból kiemelve, a globalizáció s a vallások ambivalenciájáról újabb összefoglaló *Religious Pluralism, Globalization, and World Politics*, szerk. Thomas BANCHOFF, New York, 2008. A globalizáció s a kultúrára általában: David INGLIS, *Civilizations or Globalization(s)? Intellectual Rapprochements and Historical World-Visions*, *European Journal of Social Theory*, 13 (2010)/1, 135–152.

Tartalomjegyzék

Lectori salutem!	5
------------------------	---

I. BIBLIA ÉS TÖRTÉNELEM

SUSÁNSZKI JUDIT (ELTE BTK):

„És nevezte őket Ádámnak” – A bűnbeesés hatása a férfi-női identitásra és Isten szavahihetőségének kérdése	9
---	---

VANDERSTEIN NOÉMI (ORZSE):

Társak a zsidó népért, avagy Mózes és Áron mint egy bibliai testvérpár bemutatása pszichológiai szempontok alapján	17
---	----

BARTA ZSOLT (ELTE BTK):

„...bátran hirdették az Isten igéjét.” Nyíltság és bátorság a jeruzsálemi közösségben	25
--	----

FÖLDEVÁRI SÁNDOR (DE):

„Dicsőségbe öltözött” – A görög katolikus identifikáció tükröződése a máriapócsi (nemzeti) kegyhely irodalmi ábrázolásaiban	31
--	----

SZÉKELY GÁBOR (ELTE BTK):

Templomépítés és közösség a Biblia tükrében. A kecskeméti református templom példája	43
---	----

II. FILOZÓFIA

SIKLÓSI ISTVÁN (ELTE BTK):

A személyfogalmak viszonya Boethius <i>Opuscula Sacra</i> jában	51
---	----

KOVÁCS FERENC DÁVID (ELTE BTK):

„Tanulj meg otthonosan járni ebben a sötétben” Középkori keresztény misztika – források, hatás kontextus: <i>The Cloud of Unknowing</i>	57
--	----

SMRCZ ÁDÁM (ELTE BTK):

Az atomista Mózes – avagy a <i>prisca theologia</i> helye Ralph Cudworth filozófiájában	63
--	----

RÁCZ MÁRK (DE):

Bibliai lét-és önértelmezés a marxista-keresztény dialógusok tükrében	71
---	----

III. ÚJKORI IRODALOM ÉS MŰVELŐDÉS

CSERNÁK-SZUHÁNSZKY DEBÓRA (ELTE BTK):

A bizalom motívuma 16–17. századi zsolnárfordításainkban	81
--	----